

**Süleymân-Nâme-i Kebîr'in 19. ve 20. Ciltlerinde
Lokman Hekim Tarafından Verilen Ansiklopedik Bilgiler**

Encyclopedic Information Given by Lokman Hekim
in the 19th And 20th Volumes of Süleymân-Nâme-i Kebîr

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

Kadriye Yılmaz¹

Ertuğrul Çalışkan^{2*}

^{1,2*} Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, Türkiye
Süleyman Demirel University, Isparta, Türkiye

¹kadriyeyilmaz@sdu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3475-1526

^{2*}ertc07@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3524-8503

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Geliş Tarihi / Date Received

24.06.2024

Kabul Tarihi / Date Accepted

27.08.2024

Yayın Tarihi / Date Published

Eylül / September 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran - Aralık / June - December

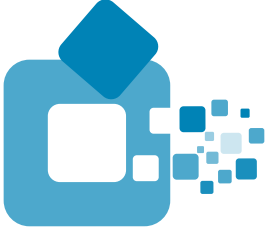
ATIF / CITE as

Yılmaz, K., Çalışkan, E. (2024). "Süleymân-Nâme-i Kebîr'in 19. ve 20. Ciltlerinde Lokman Hekim Tarafından Verilen Ansiklopedik Bilgiler" / "Encyclopedic Information Given by Lokman Hekim in the 19th and 20th Volumes of Süleymân-Nâme-i Kebîr". Bilar: Bilim Armonisi Dergisi, 7 (1): 154-163. doi: 10.37215/bilar.1504425

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilar>

Copyright © Published by Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Since 2018, Antalya, 07100 Turkey. All rights reserved.

Süleymân-Nâme-i Kebîr'in 19. ve 20. Ciltlerinde Lokman Hekim Tarafından Verilen Ansiklopedik Bilgiler

Encyclopedic Information Given By Lokman Hekim
in the 19th And 20th Volumes Of Süleymân-Nâme-i Kebîr

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

ÖZET

Klasik Türk Edebiyatının geniş bilgi birikimine sahip müelliflerinden olan Firdevsî-i Rûmî'nin en hacimli eseri Süleymân-nâme-i Kebîr'dir. Firdevsî, manzum-mensur olarak kaleme aldığı eserinde Hz. Süleyman etrafında gelişen hikâyeleri bir araya getirmiştir. Süleymân-nâme, Hz. Süleymân'ın peygamber olması ile İslâm'ı yayma sürecindeki çeşitli mücadelelerini anlatan 81 ciltlik büyük bir külliyata sahiptir. Bu eserin içinde din, tasavvuf, menkâbe, tarih, coğrafya, felsefe, hendese, ilm-i nücûm ve hekimlik gibi farklı disiplinlere dair bilgiler bulunur. Bu bilgileri ihtiva etmesi bakımından eser, ansiklopedik bir mahiyette değerlendirilmeye imkân veren özellikler taşımaktadır. Bu makalede Süleyman-nâme-i Kebîr'in Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1526 numaralı katalogda kayıtlı olan eserin 19. ve 20. ciltlerinin nüsha tavsifi yapılarak eserin ana kahramanlarından olan ve bilim, felsefe ve hikmet alanında Hz. Süleyman'a kılavuzluk eden Lokman Hekim hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Lokman Hekim tarafından Hz. Süleyman'a verilen ansiklopedik bilgiler üzerinde durulmuş, metinle bağlantı kurularak bilgilerin analizi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk Edebiyatı, Süleymân-nâme-i Kebîr, Lokman Hekim.

ABSTRACT

The most voluminous work of Firdevsî-i Rûmî, who is one of the authors with a wide knowledge of Classical Turkish Literature, is Süleymân-nâme-i Kebîr. Firdevsî brought together the stories developing around Prophet Süleyman in his work written in verse and prose. Süleymân-nâme has a large collection of 81 volumes, describing Prophet Süleyman's various struggles in the process of spreading Islam. This work contains information about different disciplines such as religion, mysticism, legend, history, geography, philosophy, hendese, science and medicine. In terms of containing this information, the work has features that allow it to be evaluated in an encyclopedic nature. In this article, the copies of the 19th and 20th volumes of Süleyman-nâme-i Kebîr, which are recorded in the catalog numbered 1526 H. of the Topkapı Palace Museum Library, were described, and Lokman Hekim, one of the main heroes of the work and who guided Prophet Süleyman in the field of science, philosophy and wisdom, was described and the information about it was given. In addition, the encyclopedic information given to Prophet Süleyman by Lokman Hekim was emphasized and the information was analyzed by making a connection with the text.

Keywords: Classical Turkish Literature, Süleymân-nâme-i Kebîr, Lokman Hekim.

*Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak Ertuğrul ÇALIŞKAN tarafından Prof. Dr. Kadriye YILMAZ danışmanlığında hazırlanan Süleymân-nâme-i Kebîr 19. ve 20. Ciltler (İnceleme-Metin) başlıklı doktora tezine dayanarak hazırlanmıştır.

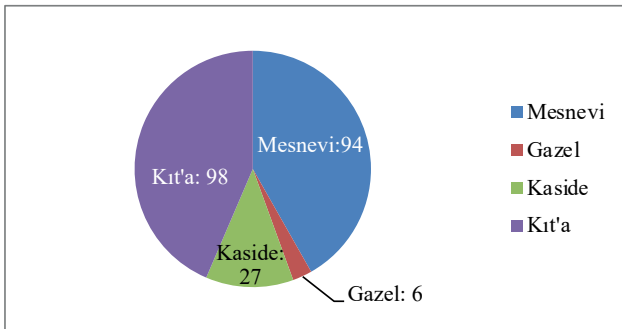
1. GİRİŞ

Eserin muhtelif ciltlerinde ve kaynaklarda adı Hacı Genek Bey'in oğlu (Köprülü 1996) Orhan bin Genek olarak geçen Firdevsî-i Rûmî'nin en hacimli eseri Süleymân-nâme-i Kebîr, Hz. Süleymân hakkında söylenen bütün dinî, efsanevî hikâyelerin bir araya toplandığı 81 ciltlik bir eserdir.

Bu eserin içinde din, tasavvuf, tarih, coğrafya, felsefe, hendese, ilm-i nücûm ve hekimlik gibi bilimlerle ilgili bilgi bulunur. Özelde ise eserin 19. ve 20. ciltlerinde din, tarih, tasavvuf, dinler tarihi, biyoloji, coğrafya, ilm-i nücûm, gizli ilimler gibi birçok disipline ait bilgiler mevcuttur. Hz. Süleyman bu bilgileri bilge veziri, başdanışmanı Lokman Hekim'den almaktadır. Eserde Lokman Hekim'den başka Hz. Süleymân'a bilgi veren yedi kat gök melekleri, Tâvûs-i Kudsî (Cebrâîl) gibi kahramanlar da mevcuttur. Ayrıca çalışmada 19. ve 20. ciltlerdeki verilecek ansiklopedik bilgilerin tamamı değil bazı örnek parçalardan örnekler ortaya konmuştur.

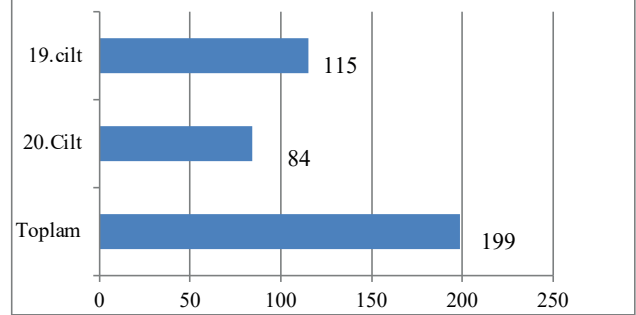
Süleymân-nâmelerde kaynak olarak Kur'ân-ı Kerîm, Tevrat, Zebûr, İncil, hadis, tasavvuf, mitolojik unsurlar, çağın ilimleri, Hz. Lokmân Hakîm , İbn-i Abbas (r.a.), Ebû Hureyre (r.a.), Ekber bin İbâz, Hz. Tâvûs (r.a.), Eflâtûn-ı Yunânî, Taberî, Kasas-ı Kebîr, Târih-i İbni Kebîr, Târih-i Şâhî, Târih-i Beyzavî, Târih-i İbn Kesîr, Şeh-nâme (Firdevsî), Yehudâ Tarihi, Mücahid ile Zemahşerî ve yerli malzemenen yararlanılmıştır. (Vanlı 2012, 26-34)

Süleymân-nâme'nin incelediğimiz 19. ve 20. ciltlerinde farklı şekillerde manzum ve mensur parçalar yer almaktadır. Eserde genel olarak mesnevi, gazel, kaside ve kıt'a nazım şekillerine yer verilmiştir. Eserin 19. ve 20. cildinde toplam 1672 beyit bulunmaktadır. Ayrıca her iki ciltte ikinci mısrası olmayan unutulmuş ya da eksik bırakılmış tek mısralık birimler de mevcuttur. Eserin 19. ve 20. cildinde toplam 94 mesnevi, 6 gazel, 27 kaside, 98 kıt'a bulunmaktadır. Toplam 225 adet manzume mevcuttur (Şekil 1).

Şekil 1. Süleymân-nâme-i Kebîr'de manzum parçalar

Eserde 19. ciltte 115, 20. ciltte ise 84 olmak üzere toplam 199 mensur parça bulunmaktadır. (Şekil 2.) Eserde mensur parçalara ilâveten, hikâyelerin sonunda konuyu toparlamak, özetlemek ya da başka bir konuya geçişi sağlamak adına manzum parçalar da konulmuştur.

Şekil 2. Süleymân-nâme-i Kebîr'de mensur parçalar

1.1.Eser

Süleymân-nâme-i Kebîr'in incelenen ciltleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nin H.1526 katalog numaralı nüshasında bulunan 19. ve 20. cildir. Bu nüsha, bilinen hâliyle tek nüshadır. Nüshanın içerisinde 14.,15.,16.,17.,18.,19.,20. cilt olmak üzere 7 cilt bulunmaktadır (Şekil 3).

Arşiv Numarası: H.1526

İncelenen Ciltler: 19. ve 20.ciltler

Baş: Hamd-i nâ-ma'dûd-i ilâha k'oldur
Allâhu's-şamed

Şükr-i nâ-ma'hdûd şâha lem yelîddür hem ehad

Son: Çün Süleymân-nâme şâhâ nâm-ı nigûñ
kâla ebed

Hayy-ı hâfız-ı hazretüni hıfz kılsun pâydar.
Âmîn. Yâ rabbe'l-'âlemîn.

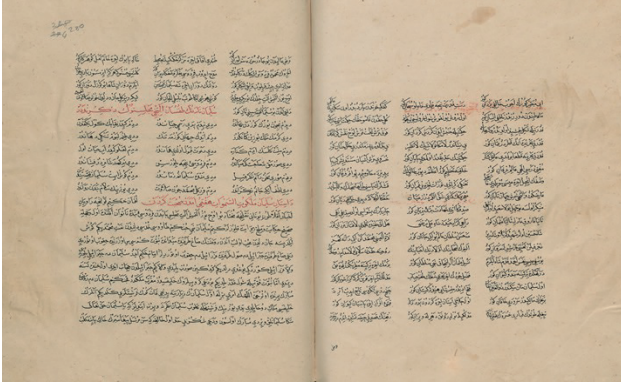
Toplam Varak Sayısı: 104 (İncelenen ciltler 19.-20.)

Ebadı: 350 x 260 mm.

Satır: 21 satır, her satır yaklaşık 18 cm'dir.

Yazı Türü ve Kağıt Türü: Nesih ve Aharlı kağıt

Cilt: Miklepli, şemseli, vişne çürüğü

Şekil 3. Topkapı Sarayı H.1526 sayılı katalogda kayıtlı Süleymân-nâme-i Kebîr 20.cilt (57b-58a)

2. Süleymân-nâme-i Kebîr'in 19. ve 20. Ciltlerinde Lokman Hekim Tarafından Verilen Ansiklopedik Bilgiler

Süleymân-nâme-i Kebîr'de din, tasavvuf, tarih, coğrafya, felsefe, hendese, ilm-i nücûm ve hekimlik gibi farklı disiplinlere dair bilgiler bulunur. Bu bilgileri ihtiva etmesi bakımından eser, ansiklopedik bir mahiyette değerlendirilmeye imkân veren özellikler taşımaktadır.

Eserde verilen ansiklopedik bilgiler Lokman Hekim tarafından aktarılmaktadır. Eserde diğer kahramanların da bilgiler verdiği görülür. Hz. Süleymân tarafından Lokman Hekim'e birtakım sorular. Lokman Hekim tarafından verilen cevaplar Hz. Süleyman'a devlet yönetiminde kılavuzluk edecek bilgi ve tecrübe aktarımı olması bakımından önem arz eder. Diğer taraftan Lokman Hekim, dönemin bilimsel ve evrensel bilgileri mahiyetinde olan bilgileri aktarır. Dolayısıyla okuyucu bir taraftan Hz. Süleyman'ın hükümdarlık alanının genişliğini öğrenirken diğer taraftan dönemin akademik ya da gündelik nitelikte her türlü bilgi yelpazesine hitap eden bilgileri edinir.

Süleymân-nâme her yönüyle yazarın ilim müktesebâtını ve eserin yazıldığı dönemin dinî, tarihî ve genel kültür birikimini yansıtmaktadır. Eserde verilen bilgilerle okuyucunun hemen her konuda bilgi sahibi olması amaçlanır.

2.1. Lokman Hekim

Eserde bulunan meclis başlarında Süleymân-nâme'nin anlatıcısı olarak Lokmân Hekim tanıtılır. "Hakim kavlince" başlığıyla hikâyeler ve bilgiler aktarılır.

"...Loqmân Hâkîm kavlince rivâyet- i ešâhî ve Eflâṭûnî Yunânî kavlince hikâyât-ı (20) šâhî ve üç yüz altmış altı mücellid kitâbuñ mušannifi Firdevsî-i bende...(2a/19,20)

"...Loqmân Hâkîm kavlince râviyânî-1 (13) aḥbâr Eflâṭûn-î Yunânî naklince muḥtâr bu üçyüz altmış altı meclis-i bâbdan...(58a/12,13)

Lokmân Hekîm, âlim ve tecrübeli olmakla beraber her ilimde bilgi ve mahâret sahibidir. Hz. Süleyman'ın akıl ve tedbirle hareket etmesinde yardımcı olan önemli danışmanlarından birisi olarak eserde görünmektedir. (Şan 2019, 64)

Lokmân Hekîm'in peygamberliği konusunda ihtilaf varsa da İslam âlimlerinin onun hakkındaki genel görüşü bir peygamber olmayıp ilahî lütuf ve inâyetlere sahip veli, hekim bir zat olduğu yönündedir. Lokmân Hekîm, Hz. Süleymân'ın akıl hocası, kurmayı ve başdanışmanıdır. Hz. Süleymân, ondan çeşitli durumlarda istifade etmektedir. İncelenen ciltlerde Lokmân Hekîm; engin bilgisi, geniş tecrübeleri, kıvrak zekâsı, merhameti, işbirliği, marifeti ve ileri görüşlülüğü ön plana çıkar. (Çakın 2018, 77-79)

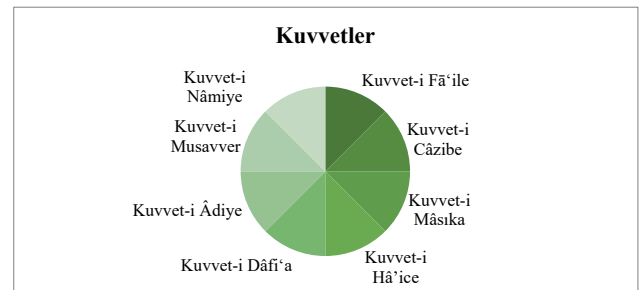
İncelediğimiz ciltlerde genel olarak ansiklopedik bilgiler Hz. Süleymân'ın huzurunda bulunan Lokman Hekim'in cevapları olarak karşımıza çıkar.

3. Süleymân-nâme-i Kebîr'de Ansiklopedik Bilgileri İhtiva Eden Pasajlar

3.1. Dâsîtân-ı Süleymân ve Lokmân Hâkîm 'aleyhi's-selâm

Hz. Süleyman'ın Lokman Hekim'e sorduğu üç farklı soru ve cevabına yer verilir.

İlk soruda; güneşin nebatatı nasıl olgunlaştırdığı sorulur. Lokman Hekim cevap olarak: Bitkilerde; kuvvet-i fâ'ile, kuvvet-i câzibe, kuvvet-i mâsîka, kuvvet-i hâ'ice, biri kuvvet-i dâfi'a, kuvvet-i 'âdiye, biri kuvvet-i muşavver, kuvvet-i nâmiye gibi sekiz kuvvetin yer aldığından ve bu kuvvetlerin bitkilerde ne gibi fonksiyonlar icra ettiğinden bahseder (Şekil 4).

Şekil 4. Süleymân-nâme-i Kebîr'de bahsedilen kuvvet isimleri.

"...Yâ Hâkîm ḥaber virgil bâña kim âfitâbuñ cürmi giyâhu nebâtâtı (3) nicesine perverîš kılu? Hâkîm cevâb virdi kim: Yâ Süleymân ol bedenüñ birisi kuvvet-i fâ'ile dūr, birisi kuvvet-i câzibe (4) dūr, biri kuvvet-i mâsîka, biri kuvvet-i

hâ'icedür, biri kuvvet-i dâfi'adur, biri kuvvet-i 'âdiyedür, biri kuvvet-i muşavverdür, birisi (5) kuvvet-i nâmiyedür, ol bu kuvvetler bu maddeler sebebinün âhirde işledüğünün hallâk birle nesne işlerin tekririn nebâtda ol fi'l cezb-i (6) 'işâr itdürür ve andan soñra kuvvet-i mäsıka ol 'işârâtı imtişâl idüp dutmaçlık duta kim aşağına inmeye (7) andan anı kuvvet-i dâfi'a aqtâr ne def' eyler andan kuvvet-i gâdiye gıdalanur andan kuvvet-i nâmiye birine ağu hâşıl olur andan (8) kuvvet-i muşavvere aña envâ'dur..." (2b/ 2,3,4,5,6,7,8).

İkinci soruda; vücûdumuzda bulunan ödün ciğerden gelen her gıdayı nasıl hazmettiği ve üremeye dair etkisi sorulur. Gıdaların bir kısmının öd tarafından, bir kısmının da ciğer tarafından hazmedildiği; gıdaların balgam, safra, kan ve sevda maddelerine ayrıştırılarak vücuda dağıldığını ve üremenin Allah'ın kudreti ile gerçekleştiği anlatılır.

..."Yâ Hâkım haber virgil bañā kim ol öd kim ciğerden kopan her gıdayı hazm eder ve ve tevellüd ü tenasıl (21) kim ol ödün harâretiyle olur dedi ki: Anuñ dañi aşlı nedür? Söylegil, bilelüm. Loqmân Hâkım cevâb [3a] (1) virüp dedi kim: Yâ Süleymân bilgil kaçankim hayvân nebātuñ nebiyyi ise harâret-i 'azizine birle kuvvet-i hâzime anı hazm dañi bağırsaklaruñ (2) içinde taşnifiye kıılır. Kimisi de ciğerde cesb ider. Şâniye ciğerde nir girü naşh idüp bitürür. Andan ahlâtinuñ ba'zı (3) sın ba'zısından temyız idüp kimini kân ve kimini sevdâ ve kimini kân ve kimini balgam ve kimini şafrâ kıılır..." (2b/ 20,21 ; 3a/ 1,2,3).

Üçüncü soruda Mecûsîlerin ateşe tapma geleneğinin kökeni hakkında sorulur. Hâbil ve Kâbil kıssası anlatılır. Kâbil'in, Şeytan'ın kandırması sonucu, gökten gelerek Hâbil'in kurbanını yakan ateşe tapmaya başlamasıyla ilk kez Kâbil'in ateşe tapma geleneğini başlattığı anlatılır. Lokman Hekim İblis'in verdiği cevabı aktarır:

"...Yâ Kâbil hiç bilürsün kim od Hâbil'ün kurbanuñ niçün yaqdı. Kâbil dedi kim: (17) Bilmem söylegil, işidelüm aña göre iş idelüm dedi. Racım cevâb verdi kim: Hâbil uğurleyin oda tapar (18) sen dañi tapğıl dedi. Kâbil od yaqdı. Oda tapdı. Racım od içine girdi. Kâbil'e iğvâ verdi. Kâbil toğrı şaydı. (19) Bes oda tapmaçlık Kâbil'den berü kaldı ve bir dañi yâ Süleymân bil kim oda tapanlaruñ dîni cemi' dinlerden girü durur..." (3a/ 16,17,18,19).

3.2. Dâstân-ı ender-şifat-ı hilkat-i deryâ-hâ 'aleyhi's-selâm 'azam

Hız. Süleymân, Lokman Hekim'e Allah'ın deryaları neden yarattığına ve suyun aslının

ne olduğuna dair bir soru sorar. Lokman hekim cevap olarak: Allah'ın önce bir cevher yarattığını, o cevhere hikmet nazarıyla bakıp ondan iki pare yarattığını, birinden Arş'ın oluştuğunu birinden de Bahr-i Atik veya Bahr-i Muhit adı verilen denizlerin yaratıldığını ve bu denizlerin dünyayı kuşattığını ifade eder.

"...Yâ Loqmân Hâkım Haç Tebarek ve Te'âla bu deñizleri neden yaratdı ve bu şularuñ dañi aşlı nedendür? (2) Bize cevâb virgil dedi. Süleymân 'aleyhi's-selâm böyle diyicek Loqmân Hâkım: Yâ nebiyy'Allâh şuları yaratdı. Bir cevherden (3) ki evvel ol cevheri yaratdı. Allâh Te'alâ aña 'ibret nazarin eyledi. Dañi yâ Süleymân ol cevher iki pâre oldu. (4) Biri erdi, şu oldu yarusından dañi arşı yaratdı. İmdi ol şuya yâ Süleymân Bañrû'l-'Atık dirler ve Bañrû'l-Muñit (5) dirler..." (9a/ 1,2,3,4,5).

3.3. Der-Beyân en-der Şifat-ârâ Kavm-i Lokmân Hâkım 'aleyhi's-selâm

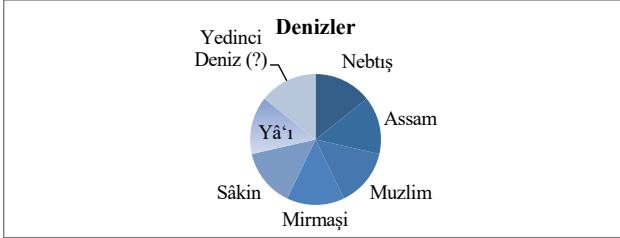
Hız. Süleyman, suyun çeşitlerinin olup olmadığına dair soru sorar. Lokman Hekim, suyun birçok farklı renkteki meyvenin yetişmesine olan etkisinden, bahseder. Ardından güneşin suyu nem şeklinde yer altından ve üstünden gökyüzüne çektiğini ve suyun yağmur olarak tekrar yere indiğini; Konya, Niğde ve Kahire gibi yerlerin bazen deniz olup tekrar karaya dönüştüğünü aktarır.

"...Garbda Kâhire şehri yer idi ol yüzi deniz idi andan soñra Mışır oldu ve dañi Yunân ilinün Konya vilâyetinde (3) ve Niğde şahrâsı kim aña Yunan ilidir niçe kez deñiz oldu ve nice kez dañi kara oldu ve dañi bilkim şol bulutlar kim (4) görürsün eger mağrib cânibinden gelürse Bañr-i Añdar'dan gelür ve Bañr-i Rüm'dan gelür getirür ve eger kim meşriç cânibinden (5) Bañr-i Herken'den gelür getirür ve dañi bilkim şunun rengi yokdur. Nitekim oduñ hevânuñ rengi yokdur. Ammâ kim şuyı her ne (6) kab içine kim koysalar hemân onuñ rengin kabül ider...(10a/ 2,3,4,5,6).

Süleyman (a.s) Kaf Dağı'nın civarında ne kadar derya olduğunu sorar. Lokman Hekim cevap olarak: Hak Teala'nın yedi deniz yarattığını ifade eder. (Şekil 5.) Bu denizlerin isimlerini şöyle sıralar: Tıbtış, Aşşam, Muşlim, Mirmâşi, Sâkin, Yâ'ı, (Yedinci Deniz?).

"...Yâ Süleymân 'ulemâ eydürler kim: (10) Haç Te'alâ yedi deñiz yaratdı kim evvelki deñiz cebel-i Kâf ardından yeri kılmışdır. Anuñ adı Nebtış turur. Anuñ ardında (11) bir deñiz dañi vardur anuñ adı Aşşam'dur anuñ ardında bir deñiz dañi vardur anuñ adı Muşlim'dur.

Anuñ ardında (12) bir deñiz dağı vardır anuñ adı Mirmāşi tırur. Anuñ ardında bir deñiz dağı vardır adı Sākin'dür. Anuñ (13) ardında bir deñiz dağı vardır kim anuñ adı Yā'ı durur. Bu deñiz yedi deñizüñ āhiridür her deñiz deñizlerden muhıt (14) durur şol deñiz kim kendüden evveldür..."(10a/ 9,10,11,12,13,14).

Şekil 5. Süleymân-nâme-i Kebîr'de bahsedilen deniz isimleri.

3.4. Dāstān-ı Ender-şıfat-ı bi-kābül-i Lokmān Hekīm

Hız. Süleyman, Lokman Hekim'e hava kürenin kaç mil olduğunu sorar. Ardından Lokman Hekim; dünyada etkili olan havalardan ve havaların bıraktığı etkilerden bahseder. Şimal ve Cenüb rüzgarları hakkında bilgiler verir.

"...Yā Loqmān Hākīm haber virgil bana kim kūrre-i nesīm kaç bin mil yoldur? Cevāb virdi kim: (11) Kūrre-i nesīm altı bin mil yoldur. Andan yukarı oddan ve her tağ kim sudan çıkmışdır hevāya girmişdür. (12) Kaçankim temevvüc olsa yıl hāşıl olur. Nitekim deñiz mevc ursa şu olur. Ba'zısını def' ider pes hevā (13) yildür. Nitekim beyān eyledüñ. Hevāyı müteharrik idicek ana yel dirler. Ammā kim yā Süleymān bilgil kim hevā iki (14) kısımdur: Rahmetdür, azabdur ve her kısım dördür. Rahmet yili Rūh ve Neşr u Mürselāt ü Mübeşşerāt durur. 'azab (15) yili Şā'ik u 'Āşif yili bu iki deñizdedür ve 'Akīm ü Şarşar bu iki kurudadır. Ve yilüñ fā'idesi hayvānuñ (16) cismini muhkem ider ve bulutları bir yerden bir yere iledür. Ulu yıllar kim fāi'delidür dördür: Evveli Şimal'dür, ol (17) nebātü'l-na'aşdan mağribe gider, ikinci Cenüb'dür, ol Süheyl karşıusundan meşrika eserdür. Dördüncü Dübür (18) dür bu dağı Süheyl karşıusundan mağribe eser ammā kim şimāl soğukdur, kurudur..."(32b/ 10,11,12,13,14,15,16,17,18).

3.5. Ender-şıfat-ı nesīm-i Seher

Hız. Süleyman, Lokman Hekim'e Seher yelinin ve Dübür yelinin ne gibi faydaları olduğunu sorar. Lokman Hekim, Seher yelinin insana hoş geldiğini, insanı rahatlatıp dinlendirdiğini; Dübür yelinin ise tam aksine insanı rahatsız ederek nezleyi depreştirdiğini aktarır.

"...Yā Hākīm haber virgil baña kim nesīm-i

Seheri'nüñ (13) ve Dübür yelinüñ fā'idesi nedür? Hākīm cevāb virdi kim: Yā Süleymān seher-i nesīmdür kim ādeme hoş (14) gelürdür. Uykusı taflu eyler ve hastaya rāhat bağışlar ve cemi' hevā uyumaya muvāfıkdur. Ve dağı yā Süleymān Dübür (15) yelinüñ fā'idesi Şabā'ya muhālifdür. Günüñ āhirinde eser. Güneş gurūba yakın olduğa anuñcün sühūnet (16) kesb itmez ve her haşşa kim Şabā'da vardır ve Dübür de anuñ zıddıdır. Nite meşelā kim dimağa halel (17) virür. Beden kahil ider, sağı hasta, mizāc hasta kıılır. Nezleyi depreştürür..." (33a/ 12,13,14,15,16,17).

3.6. Ender-şıfat-ı der-letāfet-i deryā te'sir-i harāret-āfitāb

Bu başlıkta Lokman Hekim Hz. Süleymān'a coğrafi olarak Güneş'in etkisiyle sularda ayın on beşine kadar med olayının gerçekleştiğini, on beşinden sonra ise cezir olayının gerçekleştiğini aktarır.

"...Lā-cerem şu taşar buna med dirler (11) ve çün ay eksile bu kayalar şo[ğ]ur şular dağı galız olur şu gine kararına varır ve gelen ırmağlar akmağa başlar (12) ve deñiz çekilür ve eksilür buña cezir dirler. Pes dā'im-i hāl deryā budur ayuñ on beşine degin (13) meddür andan āhirine degin cezir durur. Hāzret-i risālet-i 'aleyhi's-selām buyurur laţif beyānıyla şekker-bād lafzından kim ol (14) melek kim deñizlere müvekkeldür kaçan ki ayağın zikr üzerine başlar deñiz taşar med olur kaçan ki kaldursa (15) yerine varır cezir olur..." (10b/ 10,11,12,13,14,15).

3.7. Dāstān-ı en-der şıfat-ı baħr-i muhıt-i bi't-tavl Lokmān Hākīm

'aleyhi's-selām

Hız. Süleyman, Bahr-i Muhit hakkında soru sorar. Lokman Hekim, bu denizin kenarına kimsenin yetişmediğini, derinliğinin bilinmediğini ve Şeytan'ın makamının bu denizde olduğunu aktarır. Ayrıca bu denizde yaşayan halkın bazen su üzerinde görüldüğünü bazen kaybolduğunu, bazen kalelerin ve dağların görüldüğü ve kaybolduğu; Büyük İskender, Küçük İskender ve Ebrehe Hamir gibi isimlerin bu denizde bulduklarından ve bu denize bağlanan birçok küçük denizden bahseder.

"...Yā Süleymān İblis'ün 'aleyhi'l-la'ne makāmi bu (3) deñizdedür ve dağı yā Süleymān bu şehirde halk var kim gāh şu üzerine gelürler tırurlar gāh yine yitürler olurlar (4) her birinüñ şıfatı bir nev' üzerinedir. Kim birbirine beñzemezler hiç kimse bilmezler kim ne tayfadırlar ve dağı bu muhıt (5) deryası üzerinde gāh gāh kal'alar ve tağlar görünür yine gāh gāh belürsüz olurlar ve dağı yā Süleymān bu deñizde (6) Ebrehe Zü'l-Menār Hāhır kim aña lakab İskender-i Zü'l-qrarneyn dirler ammā kim şahıh budur kim İskender-i

Kübrâ ve İskender-i (7) Şuğrâ daği bahrlerdür bu Ebrehe Hamîr kim zü'l-menândur üç meyli durmuştur..." (11a/ 2,3,4,5,6,7)

Hz. Süleyman, Lokman Hekim'e dünyadaki büyük ırmakları ve bunlardan en büyük olanının hangisi olduğunu sorar. Lokman Hekim, büyük ırmakların çok olduğunu: ama bunlar arasında en önemli olanın Nil ırmağı olduğunu, Nil'in sütten beyaz, baldan tatlı olduğu, Nil'in suları azalırken diğer bütün suların arttığı ve diğer sular azalırken Nil'in arttığı ve Nil'in daha birçok acaipliğinin olduğu aktarılır.

"...Nil bir 'azîm şudur kim Nil cenûb tarafından ki kişver-i reng-bârdur andan gelür Debrüz (2) tarafına gider bilâd-ı Gûr'a erişür ve daği yâ Süleymân her kaçankim Nil artsa cemi' şular eksilür ve Nili'in acâ'ib (3) lığı çokdur. Süleymân dedi kim: Niteküm ol acâ'ibliği bu kim cemi' (4) şular taşdığı vaktin ol eksilür cemi' şular eksilicek ol Nil ırmağı taşar. İkinci acâ'ibliği budur kim Nil şuyunuñ lezzeti serlezzet bigidür ammâ çok karşıduğı (5) ecelden Nil şuyun döndürüpdür velâkin çıkdığı yerde südden akdir baldan tatlıdır. Üçüncü acâ'ibliği budur kim (6) Nil'ün içinde envâ' canavarlar vardır kim kalan sulara yokdur cümlesinden birisi rengdür kim gayrı deñizde yokdur..." (18b/ 1,2,3,4,5,6)

Fırat nehri hakkında bilgi verilerek Fırat'ın cennetten geldiği rivayeti dile getirilir.

"...Yâ Süleymân Fırât şuyı Rûm'dan gelür Kısrîn'e uğrar ve daği geçüp Sufvân'a ve 'Ummân'a varur ve 'Aden ve (20) Dehliñe varur bunlardan geçer Yemen'e varur daği Filistin'e ve Borta'ya varur ve andan daği geçüp cezîrede 'aziz (21) bunlarıñ arasında durur ve anuñ katında bir 'azîm sed yapılmışdur ve cisr bağlamışlardır ol cisrden geçer zamân-ı evvelde [19a] (1) ol Fırat şuyı taşmış bir târ getürmüş ol cisre uğratmış harâb etmiş, sed düzmüş dediler hükemâ ol (2) cihetden eydürler kim: Fırat şuyunuñ menbağı cennetdendir kim getürmüş ola..." (18b/ 19,20,21; 19a/ 1,2)

Ceyhun ırmağı hakkında bilgi verilerek devam edilir:

"...Ve daği yâ Süleymân Ceyhûn şuyı bir ırmağdur kim (5) şuyı ayru degüldür bu Ceyhûn ile Nil'ün arası on iki ferseng yoldur. Şark tarafından gelür bir yerden çıkar (6) kim aña Zîr Sârân derler kim ol bir tağdur. Tebbet tağlarından Sind, Hind nâhiyesine ulaşur daği (7) gelür. Buğâra'dan geçer Tezen'e varur Tirmiz'den geçer Cenni'ye varur ve hem dahi bād-ı şabâ ile gelür ol (8) çıkdığı yerde ana Vuğâb dirler nice gelicek Ceyhûn dirler andan geçer H̱arizm'e gelür ve (9) kara tağa ve H̱alic tizistâna gelür ve Ceyhûn daği bir ulu ırmağdur kim ana Nizû's-

sasaba derler anuñ (10) çıkdığı Rûm hudûdından turur..." (19a/ 5,6,7,8,9,10)

Aras ırmağı hakkında bilgi verilir, sonunda ise Nil, Fırat, Ceyhun ve Aras'ın cennetten geldiğine dair bilgiler verilir.

"...Ve daği yâ Süleymân Aras daği bir 'azîm ırmağdur kim Azerbaycan'daki deryâ tarafına erişür (13) ve Herât kim ol şudan geçse hâraları daşlıdır. Ne kim yaramaz kanı var ise dökülür bu nesne ol şunun hâş(14) şıdur eydürler ki bu dört ırmağ kim Nil, Fırat'dur, Ceyhûn, Aras'dur uçmağdan çıkar diyüp Süleymân (15) nazarında hâmuş oldu..." (19a/ 12,13,14,15)

3.8. Der-beyân-ı ender şıfat-ender deryâ-yı Rûmî ve ırmağ-ı Bezirgân

Hz. Süleymân, Lokman Hekim'e ırmakların ve denizlerin aslı ile ilgili bir soru sorar. Lokman Hekim, Allâh'ın dünyayı ılıman, yumuşak hâle getirmek için yağmur ve kar ile sular gönderdiğini söyler. Ardından bu suların dünyada, ırmakları ve yeraltı sularını oluşturduğunu aktarır.

"...Yâ Hâkîm (4) haber virgil baña kim deñizlerüñ ırmaqlaruñ aslı nedendir? Cevâb viridi kim: Yâ Süleymân ırmaqlarun aslı Allâh Te'ala (5) yer üzerine karlar yağmurlar viripdi yer anları içdi tã mu'tedil oldu. Yerüñ tabi'atinde tatlu oldu meşrebinde (6) pes merkezleri oldu yerin tamarlarından durur andan soñra yer yarıldı şol yerde ki yazılmasına hüküm olundu. (7) Pes ol idâre yer üzerinde şu zâhir oldu..." (19b/ 4,5,6,7)

Hz. Süleyman, bulutların ve yağmurların kaynağı ile ilgili soru sorar. Lokman hekim cevap olarak bulutların aslının buhar olduğunuyerden çıkıp deniz yüzünden havaya çıktığını ve orada toplandığını söyler. Daha sonra oraya soğuk hava erişirince bulutlardan yağmurun yağmasını anlatır.

"...Hâkîm eydür kim: Yâ Süleymân bulutlaruñ aslı buğardur kim yerden çıkar yâ deñiz yüzünden (2) kalğar yukaru hevâya çıkar daği anda muctemi' olur kalıñur çünkim aña şo[ğ]luğ erişür andağı şu ağır alır (3) birbirine daği katre katre olur yere iner aña yağmur dirler madam ki ol bahar artar yağmur yağar eger (4) buğar munkatı' olursa yağmur kesilür imdi ol buğaruñ kesildiği kendüsiniñ ve yıldızların harâretindendir (5) ve eger kim ol buğar hevâdayken şo[ğ]luğ olursa kar yağar ve eger kim şo[ğ]luğ olup hareket iderse tolu (6) yağar eger kim buğar azcık olursa çise olur..." (20a/ 1,2,3,4,5,6)

3.9. Ender şıfat-ı bād

Hz. Süleymân, Lokman Hekim'e rüzgârlar

ve hava ile ilgili sorular sorar. Lokman Hekim sorulan bütün sorulara cevap verir. Lokman Hekim, örneklerle sorulara cevap verirken Hz. Süleymân ara kısımlarda sorular sorar.

“...Yâ Loḳmân Ḥakīm haber vergil kim yillerün aşlı nedür (2) ve yıl kaç dürlüdür? Ve hevanuñ aşlı nedür? Ve yilüñ nef’i ve zararı nedür? Ve daḫi ‘âlem-i ‘ulvîden (3) sebep nedür? Loḳmân Ḥakīm daḫi cevâb virüp eyitdi kim: Yâ nebiyy’allah bu ‘âlem-i ‘ulvîden ‘âlem-i süflî hevâ göründüğine (4) sebep budur kim bu felege yakın yerde bir felek vardır kim ana Nesîm derler bu hevânüñ aşlı odur kim (5) yıl andan müteferrik olur...” (27b/ 1,2,3,4,5)

“...Süleymân (12) ‘aleyhi’s-selâm su’âl idüp eyitdi kim: Asılan kişiye niçün tez ölmez? Çünkim boğazı tutulmaz gerek derhâl (13) öleydi Loḳmân Ḥakīm cevâb virdi: Yâ Süleymân nefes çıkacak dar olduğu için geç çıkar o (14) sebebden geç ölür. Yine Süleymân ‘aleyhi’s-selâm su’âl eyitdi kim: Hevâ mı kuvvetlidir ve yâhud od? Loḳmân (15) Ḥakīm cevâb virdi kim: Hevâ kuvvetlidir. Zîrâ kim hevâ olmayınca od te’sir etmez ve daḫi yâ Süleymân bilkim (16) hevânun cümlesi biz ḥabis durur...” (27b/ 12,13,14,15,16)

“...Yâ Loḳmân sunuñ (19) ba’zısı tatlı ba’zı acı ne sebebdendir? Çünkim bir ḥabis durur ve daḫi hevânüñ ba’zısı hoş ba’zısı (20) nâ-ḥoşdur Süleymân ‘aleyhi’s-selâm böyle diyicek Loḳmân Ḥakīm cevâb virdi kim: Yâ Süleymân şu ve hevâ kendü (21) aşlından bir dürlü muhtelifdür durur; ammâ kim iḥtilâf hevâda şuda bir nesne olduğuydur...” (27b/ 18,19,20,21)

3.10. Dâstân-ı ender şıfat-ı aksâm-ı bādât

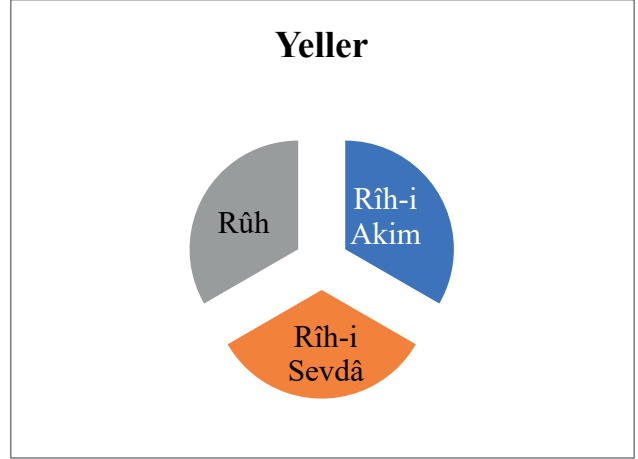
Bu başlıkta Lokman Hekim, Tevrat’ta geçen bilgilere ve ulemanın aktardığına göre yelin aslına dair bilgiler verir:

“...Yâ Ḥakīm (21) haber virgil baña kim ‘ulemâ kavlince yilüñ aşlı nedür? Diyicek Loḳmân Ḥakīm cevâb virdi kim: Yâ Süleymân [33b] (1) bilgil ‘ulemâ eydürler kim: Ve Tevrâ’tan daḫi gelür kim Allâh Te’âla celle celâlühü şuyu kim terden yaratdı, yer daḫi (2) anuñ buḫârdan durutdı, ol yel çün Allâh Te’âla ḳanâd yaratdı, anuñ ḳanadınıñ sâ’atin kimse bilmez. İlla’llâhü Te’âla (3) bulud ol yile emreyledi kim bu şuyu getür, getürdi. ‘Arş şu üzerindedür. Şu daḫi yel üzerinde durur... (32a/ 21; 33b/ 1,2,3)

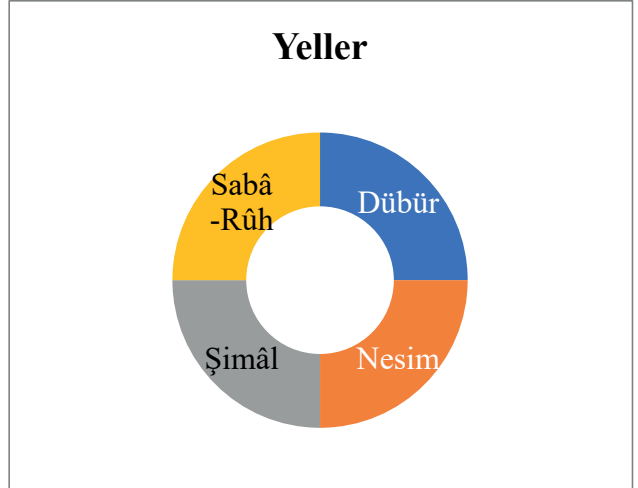
3.11. Ender şıfat-ı bād-ı ‘Aden

Bu başlıkta Hz. Süleymân, Lokman Hekim’e yeller hakkında sorular sorar. Lokman Hekim, bir kısım ulemâya göre yellerin üç tane olduğunu; diğer bir kısım ulemâya göre ise yellerin dört tane olduğunu ayrıntılarıyla açıklar.

“...Yâ Ḥakīm haber virgil bize kim ‘ulemâ kavlince (14) bizümle gök arasında niçe yıl vardır? Cevâb virdi kim: Üç yıl vardır, evvelkisi (15) Rîḫ-i ‘Aḳım’dür, şol Rîḫ-i ‘Aḳım’dür kim ‘Âd kavmine irsâl olundu, ikinci rîḫ-i Sevdâ’dur, ol yildür kim cehennem ehli (16) anuñla ‘azâb olur ve daḫi deñizler anuñ üstündedir, üçüncü Rûḫ’dur yer ehliyçün ba’zıları eyitdiler kim (17) yıl dördür: Şabâ’dur, Dübür’dür, Şimâl’dür. Şabâ’yla Rûḫ vardır ve daḫi Nesîm vardır...” (33b/ 13,14,15,16,17)

Şekil 6. Süleymân-nâme-i Kebîr’de ulemâ kavlince üç tane olduğu söylenen yel isimleri.

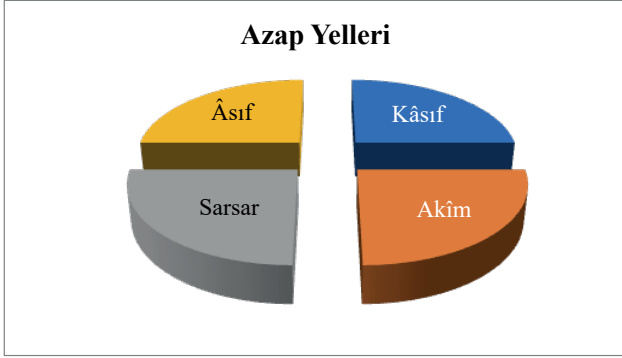

Şekil 7. Süleymân-nâme-i Kebîr’de diğer bir kısım ulemâya göre dört tane olduğu söylenen yel isimleri.

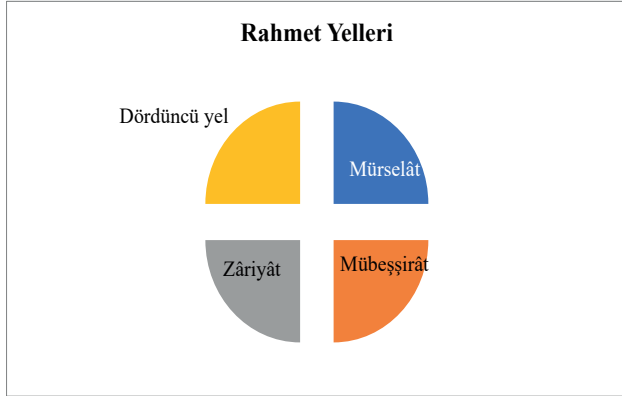
Hız. Süleymân, Lokman Hekim’e ulemâya göre yelin kaç çeşit olduğunu sorar. Lokman Hekim; Tevrat’ta gelen rivayete göre yelin dördü azap ve dördü rahmet olmak üzere sekiz çeşit olduğunu beyan eder. (Şekil 8.-9.)

“...Yâ Loḳmân Ḥakīm haber virgil baña kim ‘ulemâ kavlince (15) yıl kaç dürlüdür? Cevâb virdi kim: Tevrât kitabı içre gelür kim yel sekiz dürlüdür: ‘Azâb için (16) dördür ve

daği rahmet için durur. Şunlar 'azâb içündür: Âşîf'dur, Kâşîf'dur, Şarşar'dur,'Aķîm'dur. Ammâ (17) şunlar ki rahmet içündür te'sîr ider: Mübeşşîrât'dur, Mürselât'dur ve Zâriyat'dur, bu muhâlif degüldür..." (34a/ 14,15,16,17)

Şekil 8. Süleymân-nâme-i Kebîr'de Tevrat'tan gelen rivayete göre bahsedilen azap yelleri .

Şekil 9. Süleymân-nâme-i Kebîr'de Tevrat'tan gelen rivayete göre rahmet yelleri .

3.12. Ender-şîfat-ı melâ'ike-i envâ'

Hız. Süleyman, kuzey ve güney kutbunun özellikleri ve orada bulunanlar hakkında sorular sorar. Lokman Hekim kuzey kutbuna bakmanın birçok rahatsızlığa iyi geldiğini ve bazı zorlukları aşmaya yardımcı olduğunu anlatır. Söz gelimi, gözü ağrıyan bir kişi güneş battıktan iki saat sonra gümüş bir mili gül suyuna batırıp gözüne sürüp kuzey kutbuna baksa ve dua etse gözünün şifa bulacağı belirtilmektedir.

"...Yâ Süleymân (15) her kişünün gözinde zahmeti olsa ve daği güneş batduğundan iki sâ'at geçse ol güneş kutb şimâline karşı berâber (16) tursa bir gümüş mili gül şuyına batırsa gözüne çekse bunu itse "Allâhümme yâ dâfi'u'l-belâ i yâ râfi'u'l-kâzzâ i" dise (17) derhâl şifâ bula bi-izni'llâhi Te'alâ ve daği yâ Süleymân kutb şimâline nazar itse Yek-şenbe gecesinde Yek-şenbe gecesindeñ (18) gözi ağrısı gide...(89a/ 14,15,16,17,18)

Yine bir kimsenin yarası olsa kutup kuzeyine

baksa ve sağ elini ciğerinin üstüne koyup sol elini kuzeye doğru uzatıp Allah'tan şifa dile dese Cuma gecesinden Cuma gecesine kadar böyle etse o kişinin ciğerinin tedavi olacağı belirtilmektedir.

"...Eger kim bir kimsenün yara kanı olsa (19) daği kutb şimâline nazar itse ve sağ elin cigeri üstüne kosa şol elini şimâlıden yaña uzatsa daği eyitse ey Hâk (20) Te'alâ'nuñ nûri benüm cigerüme Allâh'dan şifâ dilegil dise Ezine gecesinden Ezine gecesindegin böyle itse anuñ yara kanı (21) zâ'il ola anuñ cigeri i'tidâl haddine gele..." (88a/ 18,19,20,21)

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın başlarında yaşayan Firdevsî-i Rûmî, geniş bir hayal dünyasına sahip, farklı disiplinlerle teması olmuş, derin müktesebâtı olan entelektüel bir müelliftir. Süleymân-nâme-i Kebîr adlı eserini 81 cilt olarak manzum-mensur kaleme almıştır. İncelenen 19. ve 20. ciltlerde eserin muhtelif kısımlarında dönemin ansiklopedik bilgileri niteliğinde olan bilimsel kavram ve terimlerle ilgili okuyucuya bilgi verilmiştir.

Eserde bulunan ansiklopedik bilgiler genelde Hz. Süleymân'ın Lokman Hekim'e sorduğu soruların cevapları olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık eserde sadece Lokman Hekim bilgi vermemekte yine sadece ansiklopedik bilgi bulunmamaktadır. Eserde diğer kahramanların da ansiklopedik ya da gündelik birtakım bilgiler verdiği görülmektedir. Eserde hükümdar peygamber olan Hz. Süleymân, veziri ve en yakın danışmanı olan Lokman Hekim'e Allah'ın kendine musahhar kıldığı yönetme ve hükmetme gibi özellikler; verdiği coğrafi yerler, hayvanlar, cinler, devler ve diğer varlıklarla ilgili sorular sormaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de 7 değişik surede, 16 yerde isim olarak Süleyman Peygamberden bahsedilmekte olup 45 ayet ise Süleyman Peygamber ile ilgili detayları ihtiva etmektedir. Süleymân-nâme-i Kebîr'de Hz. Süleymân'la ilgili bilgi verilirken birçok yerde Kur'an-ı Kerim'deki ayetlere atıf ya da iktibas yoluyla gönderme yapılmıştır. Eserde coğrafi olaylar ve yaratılış merkezli bilimsel bilgi niteliğinde olan kavramlar Kur'an-ı Kerim'den ayetlerden, hadislerden ya da İslâmî kaynaklardan örnekler verilerek temellendirilmektedir. Ayrıca eserde mitolojik öğelere atıf ya da bu öğelerle irtibatlı olan kavramlar madde veya örneklerle sıralanarak dönemin bilimsel kavramları içine alınmıştır. Özellikle coğrafi bahislerde bilimsel kavramlar verilmekle birlikte dinî referanslı terim ve kavramlara da yer verilmektedir. Bilimsel olgu

ile dinî kavramlar bir araya getirilerek iki bilgi bir arada sunulmuştur. Eserde hastalıklardan ve korunma, uğur ve fayda getirmesi amacıyla gizli ilimlerle ilgili yapılması gerekenlerden oluşan reçete formunda birtakım karışımlara ait formüller yazılmıştır.

Osmanlı Sahası Klasik Türk Edebiyatı araştırmacıları için geniş bir inceleme alanı sunan eserin, yazıldığı dönem itibarıyla teferrüatlı bilgi atlası olarak değerlendirilmeyi mümkün kılan ansiklopedik bir külliyât şeklinde tanımlanması mümkündür.

KAYNAKLAR

Çakın, M.B. (2018) , “Firdevsî-i Rûmî'nin Süleymân-nâme Adlı Eseri (14.-15.Ciltler)”, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Firdevsî-i Rûmî, “Süleymân-nâme-i Kebîr”, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Nr. H. 1526, (19-20)

Komisyon, Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, (2014) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 27. Baskı, Ankara

Köprülü, O.F. (1996). “Firdevsî, Uzun”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (13): 127-129.

Şan, A., Firdevsî-i Rûmî, (2019) “Süleyman-nâme (39. Cilt) İnceleme-Transkripsiyonlu Metin”, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Vanlı, Murat, (2012). “Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme-i Kebîr (8.-9. ciltler), (İnceleme- Metin)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan.

Şekiller Listesi

Şekil 1.Topkapı Sarayı H.1526 sayılı katalogda kayıtlı Süleymân-nâme-i Kebîr 20.cilt (57b-58a)

Şekil 2. Süleymân-nâme-i Kebîr'de manzum parçalar

Şekil 3. Süleymân-nâme-i Kebîr'de mensur parçalar

Şekil 4. Süleymân-nâme-i Kebîr'de bahsedilen kuvvet isimleri.

Şekil 5. Süleymân-nâme-i Kebîr'de bahsedilen deniz isimleri.

Şekil 6. Süleymân-nâme-i Kebîr'de ulemâ kavlince üç tane olduğu söylenen yel isimleri.

Şekil 7. Süleymân-nâme-i Kebîr'de diğer bir kısım ulemâya göre dört tane olduğu söylenen yel isimleri.

Şekil 8. Süleymân-nâme-i Kebîr'de Tevrat'tan gelen rivayete göre bahsedilen azap yelleri

Şekil 9. Süleymân-nâme-i Kebîr'de Tevrat'tan gelen rivayete göre rahmet yelleri.